

РОЗДІЛ 2.

Цивільне право і процес; сімейне право; міжнародне приватне та міжнародне право; господарське та господарське процесуальне право

УДК 347.1

DOI: 10.31732/2708-339X-2022-03-37-41

ПРАВО НА БЕЗПЕЧНЕ ДЛЯ ЖИТТЯ І ЗДОРОВ'Я ДОВКІЛЛЯ В СИСТЕМІ ОСОБИСТИХ НЕМАЙНОВИХ ПРАВ ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ

Корольова В.В.,

*Кандидат юридичних наук., доцент, доцент кафедри державно-правових дисциплін, ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК», м. Київ, вул. Табірна, 30-32, 03113, Україна,
e-mail: ViktoriyaV@krok.edu.ua, ORCID: 0000-0003-2998-6144*

THE RIGHT TO AN ENVIRONMENT SAFE FOR LIFE AND HEALTH IN THE SYSTEM OF PERSONAL NON-PROPERTY RIGHTS OF AN INDIVIDUAL

Koroleva V. V.,

*Ph.D. in Law, Associate Professor, Department of State and Legal Disciplines, «KROK» University, Kyiv, st. Tabirna, 30-32, 03113, Ukraine,
e-mail: ViktoriyaV@krok.edu.ua,
ORCID: 0000-0003-2998-6144*

Анотація. У статті розглядаються особливості щодо сучасного сприйняття поняття та змісту права фізичної особи на безпечне для життя і здоров'я довкілля. Право на безпечне довкілля належить до категорії конституційних прав, що визначається чинним законодавством України як особисте немайнове право, ефективна реалізація якого залежить від публічно-правових та приватно-правових механізмів його захисту. Право громадян на безпечне для життя і здоров'я довкілля притаманне людині з моменту її народження, незалежно від розсуду державних органів. Це фактично право кожного громадянина вимагати дотримання еколого-правових приписів, якому відповідає обов'язок кожного і держави по його забезпеченню. У законодавстві, на жаль, не визначені повною мірою критерії безпечного середовища. Але саме визначення поняття "безпечне" вказує на те, що основним критерієм є відсутність небезпеки, де екологічно небезпечним вважається такий "стан навколишнього природного середовища, при якому забезпечується попередження погіршення екологічної обстановки та виникнення небезпеки для здоров'я людей". Кожна людина має право жити в довкіллі, сприятливому для її здоров'я та добробуту. Для забезпечення можливості відстоювати це право громадськість, в тому числі повинна мати доступ до інформації, право брати участь у процесі прийняття рішень і доступ до правосуддя з питань, що стосуються захисту екологічних прав людини та довкілля. У результаті дослідження зроблено висновок, що суб'єктивне право людини і громадянина на безпечне для життя і здоров'я довкілля має складну структуру, а його зміст необхідно розглядати з урахуванням критеріїв безпечного стану довкілля. На сьогодні такими критеріями є система екологічних, санітарно-протиепідемічних та інших норм, нормативів, вимог, правил, заборон тощо. Визначаються такі критерії стандартами та іншими обов'язковими для виконання нормативними документами. Наголошено на необхідності подальших наукових досліджень проблематики забезпечення права фізичної особи на безпечне довкілля.

Ключові слова: фізична особа, безпечне довкілля, сприятливе довкілля, навколишнє природне середовище.

Формул: 0, рис.: 0, табл.: 0, бібл.: 9

Annotation. The article examines the peculiarities of the modern perception of the concept and content of the right of an individual to an environment safe for life and health. The right to a safe environment belongs to the category of constitutional rights defined by the current legislation of Ukraine as a personal non-property right, the effective

implementation of which depends on public and private legal mechanisms for its protection. The right of citizens to an environment safe for life and health belongs to a person from the moment of his birth, regardless of the discretion of state authorities. This is actually the right of every citizen to demand compliance with environmental and legal prescriptions, which corresponds to the duty of everyone and the state to ensure it. Unfortunately, the legislation does not fully define the criteria for a safe environment. But the very definition of the concept of "safe" indicates that the main criterion is the absence of danger, while ecologically dangerous is considered to be "the state of the natural environment, which ensures the prevention of the deterioration of the ecological situation and the occurrence of danger to human health." Everyone has the right to live in an environment conducive to their health and well-being. In order to ensure the possibility of defending this right, the public must, among other things, have access to information, the right to participate in the decision-making process and access to justice on issues related to the protection of human environmental rights and the environment. As a result of the research, it was concluded that the subjective right of a person and a citizen to an environment safe for life and health has a complex structure, and its content must be considered taking into account the criteria of a safe state of the environment. Today, such criteria are the system of environmental, sanitary and anti-epidemic and other norms, standards, requirements, rules, prohibitions, etc. Such criteria are determined by standards and other mandatory regulatory documents. The need for further scientific research into the issue of ensuring the right of an individual to a safe environment is emphasized.

Keywords: natural person, safe environment, favorable environment, surrounding natural environment

Formulas: 0, **fig.:** 0, **tabl.:** 0, **bibl.:** 9

Постановка проблеми. Відповідно до екологічного законодавства громадяни України мають комплекс екологічних прав як заходи можливої поведінки в галузі приналежності екологічних об'єктів, їх використання, відтворення та охорони навколишнього природного середовища. Однак за своєю еколого-соціальною значущістю не всі екологічні права громадян є однаковими, тому деякі з них належать до пріоритетних. Хоча у Законі України «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25 червня 1991 р. [1] прямо і не сказано про пріоритетність деяких екологічних прав громадян, проте вона впливає з ряду положень названого Закону. Так, до пріоритетного екологічного права громадян належать передбачене ст. 9 Закону право на безпечне для життя та здоров'я навколишнє природне середовище. Надалі вказане право було зафіксовано в Конституції України [2], Цивільному кодексі України [3] та ряді інших нормативних актів. Аналіз сучасної юридичної літератури дозволяє віднести право на безпечне для життя і здоров'я довкілля до малодослідженої групи прав. Питання щодо поняття права на безпечне для життя та здоров'я довкілля та його змісту не отримало однозначного вирішення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема інституту права на

безпечне для життя і здоров'я довкілля присвячені наукові доробки, авторами яких стали дослідники Г.В. Анісімова, В.І. Андрейцев, Н. Болотіна, С.Г. Грицкевич, С.Л. Лисенков, В.В. Кравченко, Н.В. Кобецька, В.В. Костицький, П.М. Рабінович, О. Хіміч, Ю.С. Шемшученко та ін.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми. На сьогодні в юридичній літературі висловлюються різні думки з приводу поняття та змісту права на безпечне для життя і здоров'я довкілля, що спонукає до вивчення й аналізу даного питання.

Метою статті є з'ясування стану наукової дискусії щодо розуміння сутності права на безпечне для життя і здоров'я довкілля.

Виклад основного матеріалу дослідження. Суть і призначення права на безпечне для життя і здоров'я довкілля неможливо з'ясувати без наукового дослідження його поняття. Аналіз юридичної літератури та законодавства дає можливість сформулювати визначення поняття «довкілля», як все те, що безпосередньо оточує людину, тобто всю сукупність об'єктів, явищ, факторів навколишнього середовища (зокрема природного, соціального, виробничого тощо), та визначає стан здоров'я особи, а також зумовлює безпеку та якість її життя [4, с. 78].

Згідно із Законом України «Про охорону навколишнього природного середовища» терміни «довкілля» та «навколишнє природне середовище» як тотожні категорії можуть розглядатися у випадках, коли навколишнє

природне середовище виступає як сукупність природних та природно-соціальних умов і процесів та ідентифікується з довкіллям [1, ст. 5].

Тобто, довкілля є складним поняттям, що включає у свій зміст не тільки об'єкти природного середовища, а й інші соціальні фактори, які визначають умови життєдіяльності людини і впливають на її фізичний та психічний стан.

Законодавство України оперує терміном «право на безпечне для життя і здоров'я довкілля» на відміну від законодавств інших держав, які закріпили в тій чи іншій редакції право на сприятливе навколишнє середовище. Звичайно всі ці питання потребують визначення критеріїв: яке довкілля можна вважати сприятливим чи безпечним для життя і здоров'я? Без достатньої визначеності самого поняття «безпечне довкілля» важко визначити об'єм і зміст відповідного суб'єктивного права фізичної особи.

Так, академік Ю. С. Шемшученко вважає, що поняття «безпечне» та «сприятливе» тотожні за змістом. Він вперше запропонував теоретичну конструкцію «права на сприятливе навколишнє середовище» на підставі аналізу принципу I Стокгольмської декларації 1972 р. [5, с. 10].

Закон України «Про забезпечення санітарного та епідемічного добробуту населення» визначає наступні категорії середовища життєдіяльності людини: «безпечні умови» і «сприятливі умови».

Під безпечними умовами розуміється такий стан середовища життєдіяльності, при якому відсутня небезпека шкідливого впливу його факторів на людину. Сприятливі умови – стан життєдіяльності, при якому відсутній будь-який шкідливий вплив його факторів на здоров'я людини і є можливості для забезпечення нормальних та відновлення порушених функцій організму [6, ст. 1].

Поняття «безпечне» стосовно довкілля може означати такий його стан, в якому можна забезпечити умови для гідного життя і здоров'я людини. Основним критерієм такого стану є відсутність

небезпеки для життя і здоров'я людини, відповідно, основними критеріями такого середовища є встановлені в законодавстві вимоги та нормативи екологічної безпеки.

«Сприятливе довкілля» – це категорія в якій переважають не кількісні, а якісні ознаки. Тому вона має оцінювальний характер і її зміст залежить від інтерпретатора, а отже, в ній переважають суб'єктивні чинники особи. Зокрема, певні природні умови життя, діяльності, відпочинку тощо можуть визнаватися сприятливими для однієї особи залежно від її самопочуття, активної поведінки, вікових особливостей, психічного стану, генетичних особливостей тощо, і водночас для окремих категорій людей не можуть сприйматися як сприятливі. На сьогодні відсутні чіткі нормативно-правові критерії щодо визначення поняття «сприятливе довкілля».

Ознака «безпечність» вказує на ту граничну межу, за якою наступають негативні наслідки. Тобто, «безпечність» – це правова межа здійснення суб'єктивного права на безпечне для життя і здоров'я довкілля. Тоді як «сприятливість» – це еталон нормативів екологічної стабільності. «Сприятливе довкілля» характеризується тим, що в ньому допускається негативний вплив антропогенної діяльності людини, але він є незначним, екологічні обставини відзначаються високим ступенем стабільності.

На підставі аналізу понять «безпечне» і «сприятливе» можна зробити висновок, що категорії «безпечне» і «сприятливе» навколишнє середовище для життя і здоров'я мають різні показники. Співвідношення цих понять таке ж, як співвідношення програми мінімум і програми максимум. Право на безпечне для життя і здоров'я довкілля як воно сформульоване в Конституції України, орієнтовано на задоволення більш обмежених потреб людини.

Звичайно, забезпечення сприятливого стану довкілля для життя і здоров'я людини більш складне завдання, ніж «безпечного». Здається, що в умовах складної економічної ситуації в Україні законодавець обґрунтовано встановив мінімальні завдання.

З урахуванням положень ст. 21-24 Конституції України, право на безпечне для життя і здоров'я довкілля належить до категорії невідчужуваних, непорушних суб'єктивних прав людини, як такі, що складають у теорії права категорію природних прав [2].

Зазвичай наукові визначення права на безпечне для життя і здоров'я довкілля зводяться до переліку можливостей людини.

Так, П. Рабінович стверджує, що конституційне право на безпечне для життя і здоров'я довкілля – це можливості людини, необхідні для її фізичного існування, для задоволення її біологічних, матеріальних потреб [7, с. 10].

На думку С. Грицкевича, зазначеним правом доцільно вважати закріплену нормами Конституції якісно нову, самостійну групу можливостей, спрямовану на задоволення екологічних потреб та інтересів [8, с. 57].

Г. Анісімова запропонувала наступне визначення: «право на безпечне для життя і здоров'я довкілля – це закріплена Конституцією України і забезпечена державою можливість суб'єкта проживати в середовищі, яке не спричиняє шкоду здоров'ю, користуватися для задоволення своїх життєво необхідних потреб безпечними природними благами, вимагати від держави, а також інших фізичних і юридичних осіб виконання екологічної безпеки, а у випадках їх порушення звертатися за захистом порушеного права до компетентних органів» [9].

В об'єктивному значенні право на безпечне для життя і здоров'я довкілля – це сукупність правових норм, які закріплюють, регламентують, охороняють відносини, пов'язані із використанням даного права. У суб'єктивному – це конкретна юридично забезпечена можливість людини користуватися безпечним довкіллям, яке відповідає вимогам екологічної безпеки, для задоволення своїх життєво важливих потреб та інтересів.

Об'єктом права на безпечне для життя і здоров'я довкілля є саме довкілля як сукупність природних, природно-антропогенних та інших факторів, які впливають на фізичний та психічний стан людини і визнають умови життєдіяльності людини.

Суб'єктом же даного права є будь-яка людина незалежно від віку, статі, громадянства, національної або іншої приналежності тощо, що підтверджується конституційною конструкцією «кожен має право на безпечне для життя і здоров'я довкілля» [3, ст. 50].

Право на безпечне для життя і здоров'я довкілля, як і будь-яке інше явище, характеризується певними показниками. Так, якісні показники розкриваються насамперед змістом цього права.

В юридичній літературі висловлюються різні думки з приводу змісту права на безпечне для життя і здоров'я довкілля.

Цивільний кодекс України визначає зміст цього права, який включає: право на правдиву інформацію про стан довкілля, про якість харчових продуктів і предметів побуту, а також право на її збирання та поширення; право на безпечні продукти споживання (харчові продукти та предмети побуту); право на належні, безпечні і здорові умови праці, проживання, навчання тощо [4, ст. 293].

Конституція України закріпила три самостійні компетентності: право на безпечне для життя і здоров'я довкілля; право на отримання інформації про стан довкілля; право на відшкодування шкоди, заподіяної порушенням права на безпечне довкілля [3, ст. 50].

Отже, зміст права на безпечне для життя і здоров'я складається з конкретних юридичних можливостей, які надаються та гарантуються суб'єкту, а саме:

1) можливість проживати у навколишньому середовищі, яке відповідає вимогам екологічної безпеки;

2) можливість звернутися про сприяння в реалізації права на безпечне довкілля до органів державної влади і місцевого самоврядування, до установ, організацій незалежно від форм власності, до компетенції

яких належить вирішення порушених у зверненнях питань;

3) можливість вимагати від інших осіб дотримання правил забезпечення безпечного довкілля;

4) можливість у будь-який час звернутися до суду або захистити своє право на безпечне довкілля в інший спосіб, не забороненими законом засобами.

Підсумовуючи, можна стверджувати, що право на безпечне для життя і здоров'я довкілля – це закріплена в Конституції України і гарантована державою сукупність історично обумовлених ступенем розвитку суспільства

можливостей кожного вільно користуватися безпечним довкіллям, стан якого відповідає встановленим нормативам його якості, з метою задоволення своїх життєво важливих потреб та інтересів. Дане право має складну структуру, а його зміст необхідно розглядати з урахуванням критеріїв безпечного стану довкілля. На сьогодні такими критеріями є система екологічних, санітарно-протиепідемічних та інших норм, нормативів, вимог, правил, заборон тощо. Визначаються такі критерії стандартами та іншими обов'язковими для виконання нормативними документами.

Література:

1. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України від 25 червня 1991 р. Відомості Верховної Ради України. 1991. № 41. Ст. 546.
2. Конституція України від 28 червня 1996 р. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
3. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 40-44. Ст. 356.
4. Непийвода В. Проблеми вдосконалення української термінології в галузі екологічного права. Право України. 2003. № 11. С. 76-81.
5. Шемшученко Ю. С. Правові проблеми екології. К.: Наукова думка, 1989. 231 с.
6. Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення: Закон України від 24 лютого 1994 р. Відомості Верховної Ради України. 1994. № 27. Ст. 218.
7. Рабінович П. М. Права людини і громадянина: Навч. Посібник. К.: Атіка, 2004. 464 с.
8. Грицкевич С. Г. Конституційні екологічні права в системі конституційних прав людини і громадянина. Право України. 2001. № 8. С. 54-57.
9. Анісімова Г. В. Теоретичні засади розвитку екологічного законодавства в контексті природно-правової доктрини: монографія. Харків: Право, 2019. 672 с.

References:

1. The Verkhovna Rada of Ukraine (1991), The Law of Ukraine "About environmental protection", Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny. 1991. vol. 41. St. 546.
2. The Verkhovna Rada of Ukraine (1996), The Law of Ukraine "Constitution of Ukraine", Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny. 1996. vol. 30. St. 141.
3. The Verkhovna Rada of Ukraine (2003), Civil code of Ukraine, Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny, vol. 40-44. St. 356.
4. Nepy'voda V. (2003), "Problems of improving Ukrainian terminology in the field of environmental law", Pravo Ukraine, vol. 11, pp.76-81.
5. Shemshuchenko Yu. (1989). Pravovi problemy ekologii [Legal problems of ecology], Naukova dumka, Kyiv, Ukraine.
6. The Verkhovna Rada of Ukraine (1994), The Law of Ukraine "About ensuring sanitary and epidemic welfare of the population", Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny. 1994. vol. 27. St. 218.
7. Rabinovych P.M. (2004). *Prava ludy i gromadyanyna* [Human and citizen rights], Atika, Kyiv, Ukraine.
8. Grytskevych S. G. (2001), "Constitutional environmental rights in the system of constitutional human and citizen rights", *Pravo Ukraine*, vol. 8, pp.54-57.
9. Anisimova G. V. (2019). *Teoretychni zasady rozvytky ekologichnogo zakonodabstva v konteksti pryrodno-pravovoy doktryny* [Theoretical foundations of the development of environmental legislation in the context of natural law doctrine], Harkiv, Ukraine.

Стаття надійшла до друку 04. 04.2022